

Komentar in karta: 3/64 SLA V274.01 'vaga'

Januška Gostenčnik

1. Gradivo

Prvotno vprašanje V274 *vaga* iz Ramovševe vprašalnice je bilo v prenovljeni vprašalnici razdeljeno na dve podvprašanji, tj. na a) *velika vaga* in b) *vp्रेžna vaga*. Gradivo, zbrano pred letom 1961, ožjega pomena leksemov (večinoma) ne pojasnjuje. V gradivo za kartiranje je zato vključena večina odgovorov, ki so bili zapisani do leta 1961 in jih zaradi odsotnosti pomenskih podatkov obravnavamo kot splošno poimenovanje za pomen 'vaga'. Prav tako so v komentar vključeni vsi odgovori, zapisani po letu 1961, v katerih je izrecno navedeno, da gre za nadpomenko. Odgovori s pripisanim ožjim pomenom so uvrščeni med odgovore na vprašanji V274(a).01 in V274(b).01.

Za pomen 'drog pri vozu, na katerega se pripneta krajša drogova ali vprežni vrvi', knj. (nar.) *vága* (*â*), je v narečjih najpogostejše poimenovanje *vaga*. Druga poimenovanja so še *šajt*, *balancin*, *branovlak* in *branovlek*, *dritelj* in *vagir*. Druga poimenovanja so redkejša.

Za izraz *vaga* je v T003 zapisano, da »je spredaj«, v T206 pa, da je »pri štangi« oz. v T233 »na štangi«. Za izraz *šajt* je v T013 zapisana opomba, da »vozijo z enim samim konjem«, v T409 pa za izraz *ruda*, da je »za krave«. V T006 je zapisano, da je izraz *rida* »danes iz rabe, ker današnja vozila z gumijastimi kolesi vsega tega nimajo«.

Ponekod je v gradivu zapisano, da vozov nimajo (T058, T065, T164) ali da izraza za *vago* ne poznajo (T061).

2. Morfološka analiza

vag- < *(*vag*)-*a* / *(*vag*)-*ę* (im. mn.) ← stvnem. *wāga*, srvnem. *wāge* 'tehtnica'

topelš vaga < *(*topl*)-*bš*-*θ* (*vag*)-*a* ← *(*topl*)-*bš*-*θ* (← nem. *Doppel* 'par, dvojica' (po bav. nem. prehodu *d* > *t*-)) + *(*vag*)-*a*

špiljvaga < *(*špilv*ag)-*a* ← nem. *Spielwaage* 'prečka'

špiljarka < *(*špil*)-*ar*-*ʔk*-*a* ← nem. *Spiel(waage)* 'prečka'

vagir < *(*vagir*)-*j*-*b* ← srvnem. **wæger* 'merilec', nem. *Wäger* 'merilec, kdor tehta'

veliki vagir < **vel*-*ik*-*ʔ*-*j*-*b* (*vagir*)-*j*-*b* ← **vel*-*ik*-*ʔ* 'velik' (← **vel*-*b* 'velik') + *(*vagir*)-*j*-*b*

vagirec < *(*vagir*)-*bc*-*b*

branovlek < **born*-*o*-*velk*-*ʔ* ← **born*-*a* 'ostro orodje za rahljanje zemlje, prvotno odsekan vrh kakega drevesa z vejami vred' + **velk*-*ʔ* (← **velti* (< **velk*-*ti*) **vʔlk*-*ʔ* 'vleči')

branovlak- < **born-o-volk-ǀ* / **born-o-volk-i* (im. mn.) ← **born-a* + **volk-ǀ* 'vlečenje, vleka' (← **velti* (< **velk-ti*) **vǀlk-ǀ*)

driTelj < *(*dritǀ*)-*b* ← nem. *Drittel* 'vprežna vaga' ($T \geq k$ po diferenciaciji $Tl \geq kl$ v T187, T194, T360)

driTeljc < *(*dritǀ*)-*bc-b* ($T \geq k$ po diferenciaciji $Tl \geq kl$ v T171)

triTelj- < *(*tritǀ*)-*b* / *(*tritǀ-ǀ-n*)-*i* (im. mn.) ← nem. *Drittel* 'vprežna vaga' (po bav. nem. prehodu *d- > t-*) ($T \geq k$ po diferenciaciji $Tl \geq kl$ v T228, T320, T325)

triTeljc < *(*tritǀ*)-*bc-b* ($T \geq k$ po diferenciaciji $Tl \geq kl$ v T326, T333, T342, T354, T355)

šajt < *(*šajt*)-*ǀ* ← nem. *Scheit* 'poleno, cepanica'

bogšajt < *(*bogšajt*)-*ǀ* ← nem. *Waagscheit* 'vprežna prečka, vprežna vaga' (po kor. nem. prehodu *v > b*, po bav. nem. prehodu *a > o*)

vogšajt < *(*vogšajt*)-*ǀ* ← nem. *Waagscheit* (po bav. nem. prehodu *a > o*)

rajšajt < *(*rajšajt*)-*ǀ* ← avstr. nem. *Reitscheit* 'prečka'

rida < *(*rid*)-*a* ← srvnem. **rīde* 'ovinek, zavoj'

šprajc < *(*šprajc*)-*ǀ* ← nem. *Spreize* 'opora, podpora'

balancin < *(*balancin*)-*ǀ* ← trž. it. *balanzin* 'prečka (pri vozu)'

belancin < *(*belancin*)-*ǀ* ← furl. *belanzin* 'prečka (pri vozu)'

bilancin < *(*bilancin*)-*ǀ* ≤ *(*balanzin*)-*ǀ* / *(*belanzin*)-*ǀ* (po kontaminaciji s knjiž. it. *bilancino*)

bilančin < *(*bilančin*)-*ǀ* ← it. *bilancino* 'prečka'

belančir < *(*belančir*)-*j-b* ← furl. *belancîr* 'nihalo'

peza < *(*pez*)-*a* ← it. *pesa* 'tehtanje, tehtnica'

križ < *(*križ*)-*ǀ* 'križ' ← stfurl. **krǀ(d)že* 'križ'

ruda < *(*rud*)-*a* ← madž. *rud* 'drog'

forejc, nejasno, morda v zvezi z nem. *Vorreite* (¹DWB)

3. Posebnosti kartiranja

Kot enkratnice so kartirani leksemi *bogšajt* v T026, *vogšajt* v T035, *belančir* v T062, *balancin* v T063, *rajšajt* v T069, *bilancin* v T080, *šprajc* v T099, *špiljarka* v T107, *špiljvaga* v T293 in *ruda* v T409.

Kot enkratnica z *vagir-* je kartiran leksem *vagirec* v T307.

Kot enkratnica z *dritelj-* je kartiran leksem *driteljc* v T171.

Kot enkratna besedna zveza z *vaga* je kartiran leksem *topelš vaga* v T042.

Kot enkratna besedna zveza z *vagir* je kartiran leksem *veliki vagir* v T290.

S simbolom za »ni poimenovanja« so kartirani odgovori v T058, T061, T065, T164 in T302.

4. Uporabljena dodatna literatura

¹DWB (<https://www.dwds.de/wb/dwb/reibescheit>, dostop 12. 10. 2022; <https://www.dwds.de/wb/dwb/vorreite>, dostop 12. 10. 2022)

5. Primerjaj

SLA: V274(a).01 *velika vaga na ojesu* (3/65), V274(b).01 *vp्रेžna vaga* (3/66);
OLA: /; ALE: /; SDLA-SI: /; ALI: /; ASLEF: /; HJA: /; LinGeH: /; ÚMNyA: /

6. Etnološka osvetlitev

Vaga je večinoma leseni in deloma na koncih okovani prečni drog tik pod ojesom, s katerim žival vleče voz. Vaga je bila na oje lahko pritrjena, privita s kovaško izdelanimi železnimi vijaki. Pri vozu z eno vpreženo živaljo, kravo, volom, konjem, mezgom, mulo ali oslom, je bila vaga le ena, pri vpregi dveh živali (lahko iste pasme ali konja in krave) so na oje obesili veliko vago in na njenih koncih v železni kljuki obesili dve manjši vagi, v kateri sta bili zapeti jutasti vrvi, ki sta se povezovali z jarmom (vsaka žival, npr. krava ali vol, je imela svoj jarem) ali s konjsko vprego in komatom, ta pa preko verige s končnim in okovanim delom ojesa voza.

Vlečnih vag niso imeli vozovi z ojnici, kjer je bil pri vozu z dvema kolesoma mednju vprežen le en konj. Brez vprežnih vag so bili tudi nekateri štirikolesni vozovi z ojnica za vprego enega konja (npr. v Zahomcu v Ziljski dolini). Na južnem, jugovzhodnem Pohorju in zgornjem delu Dravinjske doline so za vprego enega konja uporabljali polovično, tj. manjšo vago, za vprego dveh konj pa celo, tj. veliko vago.

Prim.: Bogataj 1989; Bogataj 1992; Novak 1960; SEL 2004; Sitar 1995; Stanonik 1987; VSL 1997–1998

7. Skica

